

До спеціалізованої вченої ради Д 35.051.03
у Львівському національному
університеті імені Івана Франка
79000, м. Львів, вул. Січових Стрільців, 14

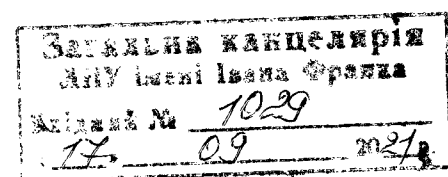
ВІДГУК

**офіційного опонента про дисертацію Удовенко Жанни Володимирівни
«Гарантії забезпечення права особи на невтручання в її особисте і сімейне
життя у кримінальному провадженні України», поданої на здобуття
наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.09 –
кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-
розшукова діяльність**

Оцінка актуальності теми дослідження. Права і свободи особи – соціальні цінності, що традиційно привертають підвищену увагу дослідників у галузі правознавства. Однак такий стан існував не завжди. В окремі історичні періоди можливості особи у сфері права заперечували. У поняття «права людини», «свободи людини» включали різний зміст. З розвитком наукових знань відносини між особою та державою поступово почали змінюватися у напрямі лібералізації. Визнання та забезпечення державою прав і свобод особи нині вважається запорукою поступу суспільства та розвитку особистості.

Розвій інформаційних технологій пришвидшив розширення системи прав і свобод особи. Водночас збільшилася й можливість втручання у приватний простір людини, що вимагає посилення його правової охорони. Без забезпечення безпеки означеної сфери існує загроза втрати особою контролю над інформацією про своє особисте і сімейне життя.

Право на повагу до приватного життя упродовж багатьох століть не було відображене у континентальній системі права. Категорія «приватне життя» (*privacy*) була введена в науковий обіг 1860 р. у статті американських правників

Семюела Уорена та Льюїса Брендейса. І лише в середині ХХ ст. право на невтручання у приватне життя з'явилося у Конституціях багатьох держав.

Невтручання у приватне життя, будучи фундаментальним правом, становить серцевину правового статусу особи та підвалиною для похідних від нього, але не менш важливих прав.

Не дивлячись на закріплення цього основоположного права у міжнародно-правових документах у сфері захисту прав людини, імплементацію положень цих актів у Конституції України та галузевому національному законодавстві України, чимало питань його реалізації, зокрема у сфері кримінального провадження, залишаються дискусійними.

Відсутнє загальноприйняте та єдине визначення цієї категорії. Має місце розходження у думках процесуалістів щодо співвідношення понять «приватне», «особисте» та «сімейне» життя. Неповними є й уявлення про зміст і систему гарантій забезпечення права на невтручання в особисте і сімейне життя.

Та й у процесі правозастосовної діяльності виявилось, що приписи КПК України, пов'язані із забезпеченням права на невтручання в особисте і сімейне життя, не завжди відповідають потребам практики. І, навпаки, юридична практика іноді йде всупереч положень кримінально-процесуального закону.

Науково-дослідна робота виконана у межах наукових програм, планів, тем, а також узгоджується з положеннями Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015, Плану дій з її реалізації на період до 2020 р., схваленого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393, Стратегії реформування судустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, схваленої Указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015, Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 р., затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2017 р. № 1023 р. та Плану заходів з її реалізації, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 693-р, Переліку пріоритетних напрямів наукового

забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років, затвердженого наказом МВС України від 16 березня 2015 р. № 275.

Тож актуальність теми дисертації Ж.В. Удовенко зумовлена вищеназваними чинниками нормативного, прикладного та доктринального характеру.

Оцінка методології дослідження. З позиції офіційного опонента, дисертантка вдало сформулювала *мету дослідження* – визначення комплексу теоретичних і практичних аспектів засади невторчання в особисте і сімейне життя в кримінальному провадженні України, узагальнення виявлених проблем, розроблення науково обґрунтованих рекомендацій з удосконалення кримінального процесуального законодавства щодо системи гарантій забезпечення права особи на невторчання в її особисте і сімейне життя в усіх стадіях кримінального провадження.

Для досягнення цієї мети чітко виокремлені *завдання*, що відповідають елементам структури роботи: 1) проаналізувати історію становлення та розвитку права на невторчання в особисте і сімейне життя в правовій сфері; 2) з'ясувати сутність права на невторчання в особисте і сімейне життя; 3) виявити дискусійні питання щодо тлумачення змісту понять приватного, особистого і сімейного життя для усвідомленого та коректного їх використання; 4) окреслити зміст і систему гарантій забезпечення права на невторчання в особисте і сімейне життя; 5) означити сутність конституційного принципу невторчання в особисте і сімейне життя з позицій складових його прав і свобод та виокремити ті з них, які підлягають обмеженню під час кримінально-процесуальної діяльності; 6) встановити співвідношення публічних та приватних інтересів у кримінальному процесі щодо особистого і сімейного життя; 7) обґрунтувати значущість поваги до права на невторчання в особисте і сімейне життя як основи людської гідності; 8) визначити співвідношення міжнародно-правових, конституційних і кримінально-процесуальних норм у сфері охорони особистого і сімейного життя; 9) виокремити проблеми забезпечення прав учасників процесу щодо невторчання в особисте і сімейне життя під час провадження

слідчих (розшукових) дій; 10) виявити найпоширеніші недоліки законодавчого унормування невтручання в особисте і сімейне життя під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій; 11) сформулювати правові засоби невтручання в особисте і сімейне життя під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 12) запропонувати шляхи розв'язання низки проблем щодо нерозголошення даних досудового розслідування під час прийняття і виконання процесуальних рішень слідчого; 13) визначити роль судового контролю в системі гарантій права на невтручання в особисте і сімейне життя на досудових стадіях кримінального провадження; 14) висвітлити механізм реалізації охорони таємниці особистого і сімейного життя під час розгляду кримінальних справ судом першої інстанції; 15) дослідити гарантії забезпечення невтручання в особисте і сімейне життя під час судових проваджень з перегляду судових рішень.

Не викликає зауваження й окреслений *об'єкт* (кримінальні процесуальні правовідносини, пов'язані з невтручанням в особисте і сімейне життя особи, що виникають, розвиваються та припиняються під час здійснення кримінального провадження) та *предмет дослідження* (гарантії забезпечення права особи на невтручання в її особисте і сімейне життя у кримінальному провадженні України).

Як вбачається з відповідних положень дисертації, здобувачка володіє методологією наукового пізнання складних проблем теорії та практики юридичної науки.

Так, при написанні роботи використані *діалектичний метод* (застосовано під час дослідження засад кримінального провадження, а також з'ясування суті й особливостей проведення низки процесуальних дій, напрацювання пропозицій та рекомендацій з удосконалення гарантій забезпечення права особи на невтручання в особисте і сімейне життя у кримінальному провадженні), *історико-правовий метод* (використано під час дослідження стану правового регулювання права особи на невтручання в її особисте і сімейне життя у пам'ятках права та наукової розвідки такої цінності у різні історичні періоди),

герменевтичний метод (став у нагоді для інтерпретації понять «інформація», «особисте і сімейне життя», «судовий контроль», «таємниця», «невтручання в особисте і сімейне життя»), метод моделювання (надав можливість обрати шляхом підбору різних варіантів найдієвіші, перспективні напрями вдосконалення гарантій забезпечення права особи на невторучання в особисте і сімейне життя та внесення відповідних пропозицій), *компаративістський метод* (дав змогу дослідити нормативні положення, що регулюють порядок невторучання в особисте і сімейне життя в законодавстві інших держав), *метод системного аналізу* (забезпечив можливість розгляду дотримання засади невторучання в приватне життя під час провадження деяких заходів процесуального примусу й окремих слідчих (розшукових) дій; визначити поняття та розробити систему гарантій невторучання в особисте і сімейне життя учасників кримінального провадження), *соціологічний метод* (використано під час проведення анкетування слідчих, адвокатів, суддів), *статистичний метод* (застосовано для узагальнення результатів проведеного анкетування та під час аналізу матеріалів кримінальних проваджень, рішень ЄСПЛ та ілюстрування теоретичних висновків узагальненими даними вивчення державної статистичної звітності).

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Більшість наукових положень, висновків і рекомендацій, викладених і сформульованих у дисертації, є переконливими. Це зумовлено вдалим і чітким визначенням авторкою мети і завдань, окресленням об'єкта і предмета дослідження, а також використанням апробованих часом як загальнонаукових, так і спеціально-юридичних методів пізнання державно-правових явищ. Положення, висновки і рекомендації, викладені та сформульовані у дисертації, ґрунтуються на широкому використанні як вітчизняних, так і зарубіжних наукових джерел, чималому емпіричному матеріалі, зібраному здобувачкою.

Достовірність наукових положень дисертації. Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, достовірні, оскільки є

результатом осмислення авторкою науково-теоретичного надбання вчених у галузі конституційного, кримінального, кримінально-процесуального, цивільного права, криміналістики, ґрунтового аналізу положень нормативно-правових актів, вивчення даних офіційної статистики МВС України та Національної поліції України, опрацювання 354 матеріалів кримінальних проваджень, аналізу понад 100 рішень місцевих та апеляційних судів, рішень Верховного Суду, 90 рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), анкетування 526 слідчих Національної поліції, 298 адвокатів та 114 суддів, їх апробації на 24 науково-практичних конференціях і круглих столах, а також відображення у 2 монографіях (одній одноосібній, іншій – у співавторстві), 24 статтях, з яких 14 – у наукових фахових виданнях України з юридичних наук, 6 – у виданнях Scopus та (або) Web of Science, 4 – у міжнародних наукових виданнях, 2 навчальних посібниках.

Наукова новизна положень дисертації полягає в тому, що вона справді, як це зазначено у вступі до роботи, є одним із перших в Україні комплексних монографічних досліджень гарантій забезпечення права особи на невторчання в її особисте і сімейне життя, у якому сформульовано низку наукових положень, висновків та рекомендацій з удосконалення механізмів реалізації цієї засади на всіх стадіях кримінального провадження, що мають важливе теоретичне та практичне значення. Це дає підстави кваліфікувати дослідження як новітнє концептуальне вчення (концепцію) про гарантії забезпечення права особи на невторчання в її особисте і сімейне життя у кримінальному провадженні України.

Основними, найвагомішими і такими, що характеризуються науковою новизною, хоч і не вичерпують її, є такі задекларовані положення:

- пропозиція сформулювати нову назву засади – «невторчання в особисте і сімейне життя» та викласти ст. 15 КПК України у новій редакції, у якій встановити обов'язок учасників кримінального провадження щодо нерозголошення таємниці особистого і сімейного життя на досудовому розслідуванні та під час кримінального провадження в суді; обов'язок

кожного, кому надано доступ до цієї інформації, запобігати її розголошенню шляхом відбирання зобов'язання в порядку, передбаченому КПК України;

- обґрунтування широкого підходу до тлумачення засади невтручання в особисте і сімейне життя в контексті її співвідношення із суміжними кримінально-процесуальними засадами й конституційними принципами;
- дослідження доказів, які розкривають обставини особистого і сімейного життя, за ініціативою суду чи за клопотанням заінтересованих осіб має відбуватися в закритому судовому засіданні;
- окреслення компонентів права на невтручання в особисте і сімейне життя:
 - 1) право на свободу поведінки (бути вільним від будь-якого незаконного контролю);
 - 2) право на особисту і сімейну таємницю (неможливість розголошення відомостей особистого та сімейного життя);
 - 3) право на таємницю кореспонденції (таємниця листування, телефонних переговорів, поштових, телеграфних та інших повідомлень);
 - 4) право на захист особистості (захист свого імені, честі, гідності й ділової репутації, захист національної приналежності);
 - 5) право на захист житла (недоторканність житла);
 - 6) право на професійну таємницю, зокрема адвокатську, лікарську, віросповідання тощо;
 - 7) право на таємницю банківських вкладів і рахунків;
 - 8) право на таємницю усиновлення;
- пропозиція подавати клопотання до слідчого судді про надання тимчасового доступу до речей і документів для ознайомлення з інформацією, що міститься в електронних інформаційних системах у випадках вилучення слідчим цих систем на законних підставах;
- рекомендація приймати рішення про використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів осіб, взятих під захист, на підставі ухвали слідчого судді, а не з санкції прокурора.

Саме вони стали надбанням вітчизняної доктрини кримінального процесу загалом та вчення про гарантії забезпечення права особи на невтручання в її особисте і сімейне життя у кримінальному провадженні зокрема. Офіційний

опонент вважає, що ці положення здатні здійснити вплив на удосконалення, насамперед, кримінально-процесуального права України та практики його застосування його норм з метою виконання завдань кримінального провадження.

Звичайно, не з усіма науковими положеннями, їх обґрунтуванням, висновками та пропозиціями дисертантки можна беззастережно погодитися. На дискусійності деяких з них буде акцентовано під час аналізу змісту дисертації. Водночас необхідно відзначити глибоке розуміння здобувачкою піднятої нею проблематики, яка багато в чому є визначальною для вітчизняної кримінально-процесуальної доктрини. Необхідно віддати їй належне у поданні власного бачення вирішення широкого спектру питань, підкріплюючи його ґрунтовною аргументацією, у виявленні недостатньої неефективності чинного механізму гарантій забезпечення права особи на невторчання в її особисте і сімейне життя у кримінальному провадженні, у рекомендаціях щодо його удосконалення.

Варто зазначити й те, що у тексті дисертації обґрунтована необхідність внесення десятків змін і доповнень до статей КПК України, що у той чи інший спосіб регламентують гарантії забезпечення права особи на невторчання в її особисте і сімейне життя у кримінальному провадженні України (Додаток К). І такі пропозиції взяті на опрацювання Комітетом Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності (Додаток Л), що свідчить про вагоме правотворче значення проведеного дослідження.

Практичне значення одержаних результатів дисертації полягає в тому, що сформульовані у межах дослідження висновки, теоретичні положення та науково обґрунтовані пропозиції можуть бути використані у:

– законотворчому процесі – під час підготовки законопроектів, які регулюють діяльність органів досудового розслідування, прокурора та суду в кримінальному провадженні (лист Комітету з питань правоохоронної діяльності Верховної Ради України від 25 березня 2021 р. № 04-27/12-2021/105562);

– практичній діяльності, зокрема детективів Національного антикорупційного бюро України (довідка від 29 вересня 2015 р. № 967), слідчих підрозділів Національної поліції України (акт від 26 лютого 2021 р.);

– навчально-методичній діяльності та освітньому процесі, як-от: Одеського державного університету внутрішніх справ (акт від 30 листопада 2020 р.), Харківського національного університету внутрішніх справ (акт від 11 грудня 2020 р.), Львівського державного університету внутрішніх справ (акт від 12 лютого 2021 р.), Національного університету «Києво-Могилянська академія» (акт від 18 березня 2021 р.).

Оцінка змісту дисертації. Структура роботи, на погляд офіційного опонента, загалом побудована логічно правильно. Авторський підхід виправдано використав дедуктивний метод розгляду питань – від дослідження генезису правового регулювання забезпечення права особи на невтручання в особисте і сімейне життя, з'ясування змісту і співвідношення категорій «особисте життя» та «сімейне життя» до розгляду такої цінності як кримінально-процесуальної гарантії, засади кримінального провадження, а також особливостей реалізації цього права під час досудового та судового проваджень.

Розділ 1 «Методологічні аспекти дослідження проблем невтручання в особисте і сімейне життя у кримінальному провадженні» присвячений аналізу історії становлення та розвитку права на невтручання в особисте і сімейне життя у кримінальному провадженні, стану доктринального дослідження цієї проблематики, з'ясуванню змісту та визначенню співвідношення понять «особисте життя» і «сімейне життя», а також окресленню системи кримінально-процесуальних гарантій забезпечення права на невтручання в особисте і сімейне життя.

У цьому розділі дисертанткою доведено, що витoki невтручання у приватне та сімейне життя простежуються ще з часів Стародавньої Греції. Ознаки такої цінності здобувачка виявила у Руській Правді, Литовських статутах, праві Гетьманщини, законодавстві Австрії, Австро-Угорщини та Російської імперії, що діяло на теренах сучасної України. Ця правова гарантія була відома й системі права ЗУНР, УНР, радянської держави. Якісно нового змісту та значення означена правова цінність одержала у праві незалежної

України з урахуванням стандартів, закріплених у міжнародно-правових актах щодо захисту прав і свобод людини (с. 54-65).

Ж.В. Удовенко належно проаналізувала доктринальні позиції щодо розуміння та змісту права на невтручання в особисте і сімейне життя, значення такої правової гарантії. Так, ґрунтовно розкрито генезис категорії «приватність», яка вперше була вжита у науці англо-американського права. Згодом концепція «прайвесі» одержала визнання й у континентальній системі права. На підставі дослідження зазначеного поняття з етимологічного та правового поглядів, дисертантка дійшла висновку, що принципової відмінності між «приватним» й «особистим» немає. З огляду на це, а також керуючись ч. 1 ст. 32 Конституції України, у якій йдеться про особисте і сімейне життя, здобувачка обґрунтовано вважає, що використовувати в КПК України термін «приватне життя» немає потреби (с. 89, 95).

Дисертантка має рацію, що право на невтручання в особисте і сімейне життя є первинним, а таємниця листування і недоторканності житла є не лише самостійними правами особи, а й найважливішими гарантіями права на приватне життя (с. 83). До слова, ЄСПЛ та Конституційний Суд України (далі – КСУ) висловили таку ж правову позицію з цього питання.

Здобувачка переконливо доводить, що «особисте життя» і «сімейне життя» – поняття, що хоча й тісно пов'язані між собою, але не тотожні. Основна відмінність між ними полягає у тому, що особисте життя безпосередньо стосується інтересів конкретної особи, виражає її індивідуальні особливості, а сімейне життя – інтересів кількох осіб, які на добровільній основі створили сім'ю чи перебувають у фактичних сімейних відносинах або інших членів сім'ї, об'єднаних спільною відповідальністю (с. 88).

У логічній послідовності Ж.В. Удовенко окреслює сфери особистого та сімейного життя людини. До особистого життя людини дисертантка відносить: можливість відокремлюватися, бути на самоті, обдумувати, спілкуватися з іншими людьми, вести листування, недоторканність житла, таємність кореспонденції та перемов. Натомість сімейне життя, на її погляд, становить

сукупність явищ, зв'язків, відносин і процесів, що складаються всередині сім'ї. При цьому, інформація про сімейне життя особи здебільшого стосується не лише однієї особи, а й інших осіб, зокрема членів її сім'ї, яким Конституція України теж гарантує право на невтручання в їхнє особисте і сімейне життя, крім випадків, визначених законом (с. 89-90).

У контексті розвідки сфери сімейного життя, здобувачка проаналізувала зміст поняття «член сім'ї», правові позиції ЄСПЛ та Верховного Суду з цього приводу (с. 90-92).

На підставі вивчення рішень ЄСПЛ та Єврокомісії окреслено основні обов'язки, які покладені на суб'єктів у зв'язку з проголошенням права на повагу до особистого і сімейного життя: 1) державні органи не можуть довільно втручатися у сферу сімейного життя. Ця вимога стосується й окремих фізичних та юридичних осіб (негативне зобов'язання); 2) здійснюючи свою діяльність, державні органи та їх посадові особи, а також приватні юридичні особи та окремі громадяни повинні дотримуватися не лише негативного зобов'язання, а й позитивного, тобто з повагою ставитися до сімейного життя осіб і його таємниці; 3) держава, регулюючи сімейні відносини, повинна діяти так, щоб дати змогу всім заінтересованим особам вести нормальне сімейне життя (с. 93).

Поза увагою авторки не залишилося й питання співвідношення категорій особиста і сімейна таємниці. Змістом особистої таємниці є відомості про приватне життя конкретної особи, які вона не бажає поширювати серед інших осіб. Ними можуть бути відомості про її здоров'я, інтимне життя (зокрема, наявність позашлюбних інтимних стосунків), хобі, особливості сімейних стосунків (народження дитини поза шлюбом тощо). Натомість сімейна таємниця – це відомості про приватне життя члена (членів) окремої сім'ї чи декількох сімей, які він (вони) бажають зберегти в таємниці від сторонніх осіб (с. 93-94).

У закономірній послідовності здобувачка розкриває предмет особистої та сімейної таємниці, до якого відносить біографічні відомості; дані про стан здоров'я, філософські, релігійні, політичні погляди й переконання, майновий

стан, професійні заняття, стосунки в сім'ї тощо. До особистих таємниць належать також таємниця спілкування, і творчості, таємниця інтимних відносин, щоденників, особистих документів. З іншого боку, Ж.В. Удовенко зазначає, що обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, не підлягають охороні як особиста або сімейна таємниця (с. 95).

У невід'ємному зв'язку із дослідженням суті права особи на особисте і сімейне життя відбувається розгляд проблематики процесуальних гарантій його реалізації. Однак, перш ніж розпочинати висвітлення цього питання, дисертантці доречно було окреслити систему кримінально-процесуальних гарантій загалом. Адже це питання у доктрині кримінального процесу залишається дискусійним.

Утім така обставина не завадила Ж.В. Удовенко доволі повно виокремити основні кримінально-процесуальні гарантії невтручання в особисте і сімейне життя. До них віднесено: регламентацію такої цінності як засади кримінального провадження; законодавчу заборону посягання на складові невтручання в особисте і сімейне життя (право на особисту і сімейну таємницю, право на таємницю листування, телефонних переговорів, телеграфних та інших повідомлень; право на недоторканність житла), за винятком випадків, прямо передбачених законом; законодавче закріплення умов, підстав і порядку проведення дій, що допускають обмеження сфери особистого і сімейного життя; встановлення відповідальності службових осіб за порушення права на невтручання в особисте і сімейне життя; посилення нагляду прокурора за організацією та проведенням розслідування для своєчасного припинення незаконного втручання у сферу особистих і сімейних інтересів громадян; диференціацію судового контролю за передбаченими законом діями, що обмежують право на невтручання в особисте і сімейне життя; роз'яснення можливості й порядку відновлення зазначених прав у разі їх порушення та відшкодування заподіяної в такий спосіб шкоди потерпілому; розширення можливостей криміналістичного забезпечення дотримання прав і свобод особи шляхом створення сучасної концепції допустимості застосування методів та засобів протидії кримінальним правопорушенням (с. 102-103).

Розважаючи над предметом кримінально-процесуальних гарантій, дисертантка стверджує, що ними є законні інтереси учасника кримінального провадження (с. 103). На думку офіційного опонента, предмет кримінально-процесуальних гарантій ширший та охоплює ще й права і свободи учасників кримінально-процесуальних правовідносин. Будь-які обмеження прав і свобод особи у кримінальному судочинстві відбуваються від імені держави, а тому саме держава зобов'язана забезпечити їй можливість захищати їх від неправомірного та надмірного обмеження. Тож усе, що у той чи інший спосіб сприяє досягненню відповідних результатів або забезпечує певний стан, може бути розцінене як гарантія відповідної діяльності чи стану, оскільки сприяє такій діяльності, захищає цей стан, тобто гарантує їх. У цьому контексті важко назвати вдалим визначення законних інтересів підозрюваного обвинуваченого, запропонованого авторкою – найсуттєвіші інтереси, що відображені в нормах права та підлягають захисту за допомогою правових засобів (с. 103). Адже не відповідає науковому підходу формулювання дефініції поняття без попереднього формулювання його ознак, а також допущення логічної помилки тлумачення категорії, використовуючи цю ж категорію. Також до кримінально-процесуальних гарантій прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, крім запропонованих здобувачкою (кримінально-процесуальна форма, засади кримінального процесу, права й обов'язки суб'єктів кримінального процесу, заходи процесуального примусу, судовий контроль, нагляд прокурора у формі процесуального керівництва та інші засоби, умови й способи), належить віднести заходи кримінально-процесуальної відповідальності та відомчий контроль.

На завершення першого розділу авторка досліджує механізм організаційно-правового забезпечення дотримання прав підозрюваного, обвинуваченого, формулює власне визначення цієї категорії, розкриває її зміст, форми та висуває пропозиції щодо удосконалення організаційної роботи у цьому контексті в органах правопорядку (с. 107-109). Згодом обґрунтовано зазначає, що усе сказане поширюється й на інших учасників кримінального провадження (с. 109).

Цікавою є й пропозиція Ж.В. Удовенко використати концепцію «криміналістичного забезпечення» у сфері прав і свобод учасників кримінального провадження. При цьому здобувачка окреслює кілька аспектів такого використання та саму необхідність цього (с. 110-113).

У розділі 2 «Невтручання в особисте і сімейне життя як міжнародно-правовий і конституційний принцип діяльності органів досудового розслідування і суду» авторка досліджує зміст цієї засади з погляду її регламентації у міжнародно-правових актах у сфері захисту прав і свобод людини, Конституції України та КПК України.

Дисертантка слушно звертає увагу на нелогічність послідовності розташування у Конституції України статей, які регламентують право на повагу до особистого і сімейного життя. Так, спочатку закріплені право на недоторканність житла (ст. 30 Конституції України) та право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31 Конституції України), а вже після них – право на повагу до особистого і сімейного життя (ст. 32 Конституції України). Тож загальне право розміщене після спеціальних – його складових (с. 119).

У цьому розділі здобувачка аналізує суть та аспекти конституційного права на особисте і сімейне життя: а) право на власне життя, на дії щодо себе; б) власне недоторканність особистого і сімейного життя; в) тісний взаємозв'язок з іншими правами. Зазначає, що якщо перший аспект цього права передбачає неможливість порушення прав, свобод й інтересів інших осіб, то другим – неприпустимість втручання у приватне життя індивіда, зокрема з боку держави, її органів і посадових осіб, втручання в особисте життя громадян, право останніх на особисті та сімейні таємниці, наявність правових механізмів і гарантій захисту своєї честі та гідності від усіх посягань на окреслені соціальні блага. Застосування ж третього аспекту дає змогу виявити суміжні права, які належать до сфери охорони права на невтручання в особисте і сімейне життя (с. 121).

Поза увагою авторки не залишилися й особливості формулювання аналізованої нею конституційної засади, які полягають у тому, що: терміном

«втручання» позначають чотири аспекти інформаційної діяльності, а саме: збирання, зберігання, використання та поширення інформації про особу; йдеться винятково про конфіденційну інформацію про особу; винятки із цього правила може бути закріплено лише в Конституції України, а не в інших нормативно-правових актах (с. 125).

Важливою складовою дослідження доступу до відомостей про особисте і сімейне життя є аналіз поняття «інформація». Розуміючи це, Ж.В. Удовенко критично оцінює законодавчі визначення цієї категорії, викладені у нормативно-правових актах. У результаті чого робить обґрунтований висновок, що інформація є нематеріальним благом, трактування якої не може бути зведене лише до розглянутих визначень. Вона має не просто специфіку, що відрізняє її від інших нематеріальних благ, а й усі інші закріплені нематеріальні блага, зокрема, результати інтелектуальної, творчої діяльності, особисті немайнові блага. Інформація як благо може поглинати зміст інших нематеріальних благ, тому її слід визначати з огляду на такі блага. Крім того, у законодавчих визначеннях інформації залишаються поза увагою людський чинник і конкретні відомості про особу (с. 121-123).

Офіційний опонент підтримує позицію дисертантки, що не всі відомості про особисте життя становлять таємницю. Зокрема, не є таємницею відомості про сімейний стан або місце проживання особи. Відомості про вчинені особою правопорушення або інша інформація, що має значення для вирішення питання про відповідальність, також не підлягають охороні як особиста і сімейна таємниця (с. 126-127).

Зважаючи на відсутність легальної дефініції визначення поняття «таємниця» та прогалину з цього питання у правовій доктрині, здобувачка пропонує власне визначення цієї категорії як охоронювану законом конфіденційну інформацію в певній сфері суспільних відносин, що відома визначеному колу осіб (с. 128).

Досліджуючи зміст поняття «особиста таємниця», на підставі критичної оцінки позицій, висловлених в літературі, дисертантка доходить правильного

висновку про те, що це відомості про стан здоров'я, факти біографії особи, погляди, оцінки, переконання, таємниця творчості й спілкування, таємниця інтимних взаємин, таємниця житла, щоденників, особистих документів (с. 132).

Продовжуючи здійснювати наукову розвідку категорії «особиста таємниця», Ж.В. Удовенко справедливо констатує про використання іншого поняття, що характеризує інформацію про особисте життя – «персональні дані». Пропоноване дослідниками визначення цього терміну не позбавлене недоліків. За таких обставин, на підставі вивчення правових актів Ради Європи, правової позиції КСУ, здобувачка доходить висновку, що особисту та сімейну таємницю можна розглядати як складову персональних даних, що знаходяться під особливим захистом закону й належать до конфіденційної інформації (с. 135).

Офіційний опонент поділяє підхід авторки щодо поділу інформації про особисте і сімейне життя за ступенем доступу до неї під час кримінального провадження на три групи: закриті дані, дані з обмеженим доступом і дані, що не становлять таємниці (с. 135-136).

Заслуговує уваги висновок про те, що право на невтручання в особисте і сімейне життя є складним правовим інститутом, що утворений з окремих прав індивіда, які можна об'єднати у дві групи, перша з яких пов'язана зі здійсненням охорони недоторканності власне особистого життя, а друга – його таємниці (с. 136).

Цікавим і доречним видається вивчення здобувачкою положень Конституцій держав Європейського Союзу на предмет наявності (відсутності) регламентації права на невтручання в особисте та сімейне життя. Авторка доводить, що більшість конституцій держав Європейського Союзу не містить спеціальних норм щодо невтручання в особисте і сімейне життя громадян. До таких держав належать Республіка Австрія, Велике Герцогство Люксембург, Республіка Ірландія, Італійська Республіка, Королівство Данія, Республіка Фінляндія, Федеративна Республіка Німеччина, Французька Республіка. Водночас у законодавстві цих держав передбачено низку засобів захисту особистого життя: недоторканність житла й таємницю листування, телефонних

розмов, телеграфних та інших повідомлень. Переважно зазначено й підстави обмеження цих прав (с. 141-144).

Завершивши наукову розвідку проблематики конституційно-правового регулювання невтручання в особисте і сімейне життя, Ж.В. Удовенко логічно переходить до дослідження цієї засади у кримінальному провадженні. Варто погодитись, що конституційний принцип невтручання в особисте і сімейне життя загалом втілюється у кримінально-процесуальному законодавстві в конкретизованому, адаптованому до відповідних правовідносин вигляді. Тобто КПК України буквально відтворює основний зміст цієї засади й повинен регламентувати механізм, засоби та способи її реалізації, а також умови, підстави і сферу обмеження її дії (с. 144).

Проаналізувавши зміст ст. 15 КПК України, авторка обґрунтовано пропонує доповнити редакцію цієї статті положенням про те, що відомості про особисте і сімейне життя особи, отримані на законних підставах і в порядку, передбаченому КПК України, можуть бути використані лише за умови, якщо вони спрямовані винятково для встановлення обставин, що підлягають доказуванню.

У продовження дослідження засади невтручання в особисте і сімейне життя у кримінальному провадженні, Ж.В. Удовенко виокремлює низку положень, що повинні бути керівними під час досудового розслідування: особа, її права і свободи є вищою цінністю; обмеження прав особи допускається законодавцем у мінімальних межах, визначених винятково необхідністю забезпечити права та свободи інших людей, інтереси суспільства; можливості обмеження прав особи в правозастосовній практиці під час розслідування кримінальних правопорушень чітко регламентовані й поставлені під суворий контроль, зокрема судовий; необхідність ефективних механізмів (засобів, умов) забезпечення прав особи, а саме їх охорони, захисту й відновлення (с. 152). Погоджуючись з цим, доречно зазначити, що оскільки такі положення наповнюють зміст засади верховенства права, то їхню дію не слід обмежувати

лише досудовим розслідуванням, а необхідно поширити на усе кримінальне провадження.

На підставі вивчення положень нормативно-правових актів, зокрема міжнародних, аналізу правових позицій ЄСПЛ, КСУ, доктринальних підходів, дисертантка робить висновок про інтегральний характер права на невтручання в особисте і сімейне життя, яке охоплює такі компоненти: 1) право на свободу поведінки (зокрема бути вільним від будь-якого незаконного контролю); 2) право на особисту і сімейну таємницю (неможливість розголошення відомостей особистого і сімейного життя); 3) право на таємницю кореспонденції (таємниця листування, телефонних переговорів, поштових, телеграфних та інших повідомлень); 4) право на захист особистості (захист свого імені; захист своєї честі, гідності й ділової репутації; захист національної приналежності; захист права на користування рідною мовою та вільний вибір мови спілкування, виховання, навчання і творчості); 5) право на захист житла (недоторканність житла); 6) право на професійну таємницю (адвокатська, лікарська, релігійна тощо); 7) право на таємницю банківських вкладів і рахунків; 8) право на таємницю усиновлення; 9) право на недоторканність особистої документації; 10) право відмовитися від давання показань проти самого себе, членів сім'ї та близьких родичів; 11) можливість ознайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах й організаціях з відомостями про себе; 12) право спростовувати недостовірну інформацію про себе та членів своєї сім'ї за допомогою судового захисту; 13) заборона збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди; 14) право на закритий розгляд справи (с. 154).

Розвиваючи висловлений у науці кримінального процесу підхід про взаємозв'язок засад кримінального провадження, здобувачка розкриває співвідношення принципу невтручання в особисте і сімейне життя зі суміжними засадами кримінального провадження (повага до людської гідності; забезпечення права на свободу та особисту недоторканність; недоторканність житла чи іншого володіння особи; таємниця спілкування; презумпція

невинуватості; забезпечення права на захист; забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності). На підставі цього зроблено висновок, що всі засади кримінального провадження тісно пов'язані, впливають на невтручання в особисте і сімейне життя особи, становлять єдину систему, спрямовану на досягнення однієї загальної мети – реалізацію завдань кримінального провадження, сформульованих у ст. 2 КПК України (с. 155-159).

Ж.В. Удовенко має рацію, що засаду невтручання в особисте і сімейне життя варто розглядати у вузькому та широкому розумінні. Під час застосування вузького підходу зміст цієї засади зводиться до тлумачення положень ст. 15 КПК України, де її безпосередньо закріплено. Натомість широкий підхід до тлумачення засади невтручання в приватне життя висвітлює її зміст у контексті суміжних принципів кримінального провадження (с. 160).

З метою підвищення ефективності механізму захисту особистого і сімейного життя дисертантка пропонує доповнити КПК України положенням про відібрання письмового зобов'язання від осіб, які ознайомлюються з матеріалами кримінального провадження, про неприпустимість розголошення відомостей щодо приватного життя учасників кримінального провадження та інших осіб (с. 160).

Вельми цінним є й проведений порівняльно-правовий аналіз КПК інших держав (Німеччини, Франції, Іспанії, Молдови, Грузії, Латвії, Азербайджану, Росії, Білорусі) на предмет регламентації засади невтручання в особисте і сімейне життя (с. 161-165). Це дало можливість Ж.В. Удовенко виявити прогалини у національному законодавстві щодо врегулювання засади невтручання в приватне й сімейне життя, окреслити варіант їх подолання шляхом внесення змін і доповнень до КПК України.

Тож у розділі 2 дисертантка сформулювала низку змін і доповнень до ст. 15 КПК України (с. 167). Загалом такі новели є практично затребуваними та науково обґрунтованими. Водночас, щодо пропонованого абзацу другого ч. 2 ст. 15 КПК України необхідно зазначити, що у кримінальному провадженні немає інституту вимоги, натомість його учасники використовують інститут

клопотання. Також навряд чи виправдано обмежувати суб'єкта надання інформації про особисте і сімейне життя учасника кримінального провадження органом досудового розслідування. Засада невтручання в особисте і сімейне життя діє у всіх стадіях, тому ще одним суб'єктом, що володіє цими відомостями, є суд.

На завершення цього розділу Ж.В. Удовенко ґрунтовно аналізує положення міжнародно-правових документів, у яких закріплено право на особисте і сімейне життя (с. 170-176), правові позиції ЄСПЛ щодо тлумачення відповідних норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також рішення Верховного Суду США у контексті цієї проблематики (с. 187-191).

У розділі 3 «Забезпечення права особи на невтручання в особисте і сімейне життя на досудовому розслідуванні» піддано дослідженню реалізацію цієї засади під час проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, у процесі застосування заходів забезпечення кримінального провадження, а також проблематику нерозголошення даних досудового розслідування, зокрема відомостей про особисте і сімейне життя учасників кримінального провадження та інших осіб.

Дисертантка має рацію, що проведення освідування підозрюваного, свідка чи потерпілого для збирання доказів про вчинене кримінальне правопорушення належить розцінювати як втручання у приватне життя особи (с. 196). Для аналізу положень КПК України, що визначають порядок, підстави та умови освідування, нею використано алгоритм Д. Віткаускаса з метою визначення законності втручання у приватне життя. Критично оцінюючи доктринальні підходи, Ж.В. Удовенко, послідовно дає ґрунтовні відповіді на усі питання такого алгоритму (с. 196-202). Це дало їй можливість внести обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення правового регулювання освідування, зокрема у контексті поваги до особистого і сімейного життя (с. 201-205). Офіційний опонент погоджується зі здобувачкою й стосовно умови примусового освідування потерпілих і свідків – якщо відмова від огляду їхнього тіла унеможливує

юридичну оцінку діяння і ставить під загрозу розслідування кримінального правопорушення, встановлення елементів предмета доказування (с. 204).

Не викликає заперечення й позиція здобувачки, що норми Закону України «Про Національну поліцію», які дають можливість поліції під час наповнення баз (банків) даних забезпечувати збирання, накопичення біометричних даних у вигляді зразків ДНК, є такими, що не відповідають положенням чч. 1, 2 ст. 8 та чч. 1, 2 ст. 32 Конституції України (с. 211).

Варто прислухатися й до пропозиції дисертантки під час призначення експертизи попереджати експерта про кримінальну відповідальність за розголошення даних особистого характеру, які містяться в наданих йому матеріалах кримінального провадження, висновку та його змісті, проведених з особою дій, за допомогою яких було отримано цей висновок (с. 214).

Також офіційний опонент поділяє пропозицію дисертантки передбачити у КПК України, що примусове проведення медичної або психіатричної експертизи щодо потерпілого чи свідка проводять за їх письмовою згодою або згодою їхніх законних представників (с. 215).

На с. 221 Ж.В. Удовенко констатує необхідність доповнення кримінального процесуального закону докладною процедурою отримання зразків для експертизи. Такий висновок є слушним, але, на жаль, дисертантка не пропонує власного варіанту такого порядку.

Варто прислухатися до позиції здобувачки, що за наслідками проведення обшуку житла чи іншого володіння особи у невідкладних випадках уповноважена службова особа повинна складати постанову (с. 228, 230). У цьому процесуальному рішенні обґрунтовують наявність невідкладних випадків (фактичних підстав) для проникнення до житла чи іншого володіння особи.

На с. 237-246 здобувачка критично аналізує правове регулювання проведення допиту під час досудового розслідування, внаслідок чого акцентує увагу на його недоліках та формулює пропозиції щодо їх усунення.

Глибокому дослідженню піддано положення кримінально-процесуального законодавства України щодо захисту інформації, яку не використовуватимуть у

кримінальному провадженні, а також судову практику, пов'язану з порушенням права особи на повагу до особистого і сімейного життя (с. 247-255).

Здобувачка здійснила й порівняльно-правову розвідку унормування проведення негласних слідчих (розшукових) дій, вивчила правові позиції ЄСПЛ та Верховного Суду США з цієї проблематики (с. 256-260). Вона слушно стверджує, що право на приватне спілкування тісно пов'язано з правом на невтручання в особисте і сімейне життя, передбачене ст. 32 Конституції України, низкою норм КПК України й інших законів України (с. 261). Не можна виключати, що внаслідок прослуховування телефонних розмов можуть бути отримані відомості винятково особистого змісту, що належать, зокрема, до інтимної сфери життя людей. Тому дотримання конспіративності під час проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії є важливим для захисту одержуваної інформації, попередження її витоку. Ж.В. Удовенко наводить цікаві дані з вивчених нею матеріалів кримінальних проваджень щодо зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та робить висновок, що норми, які регламентують порядок проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії, загалом відповідають світовим стандартам (с. 267-269).

Здобувачка має рацію, що втручання в особисте і сімейне життя можливе також внаслідок накладення арешту на кореспонденцію, її огляду та виїмки (с. 277).

Утім, навряд чи виправдано обмежувати проведення аудіо-, відеоконтролю особи лише щодо підозрюваного (с. 279-280). У такий спосіб істотно знижуватиметься ефективність цієї негласної слідчої (розшукової) дії. До речі, в авторській редакції ст. 263 КПК України дисертантка слушно веде мову про особу, а не лише про підозрюваного (с. 280). У правовому регулюванні негласних слідчих (розшукових) дій має бути дотриманий оптимальний баланс між завданнями, які стоять перед стадією досудового розслідування, та тими цінностями (правами, свободами), які можуть бути обмежені.

Офіційний опонент погоджується, що зміст приватного спілкування, а отже, й особистого і сімейного життя особи може стати відомий під час

проведення спостереження за особою, річчю або місцем. Приватні розмови й поведінка особи як результат спілкування з іншими особами в певному місці можуть бути зафіксовані й стати відомими стороні обвинувачення під час проведення аудіо- чи відеоконтролю місця, а відомості, отримані під час їх проведення, можуть мати значення для кримінального провадження та будуть використані як докази. Відомості, що висвітлюють зміст приватного спілкування особи, можуть бути отримані під час здійснення контролю за вчиненням злочину і становитимуть зміст фактичних даних як доказів у кримінальному провадженні. Негласно отриманими зразками, необхідними для порівняльного дослідження, можуть бути і зразки почерку, голосу особи, які є виявами актів приватного спілкування (с. 280-281).

Варто підтримати пропозицію дисертантки внести доповнення до ч. 5 ст. 46 КПК України та визначити право захисника брати участь у проведенні не лише процесуальних дій за участю підозрюваного, а й у випадках спеціального досудового розслідування (с. 284).

Цікавими видаються результати анкетування слідчих та адвокатів з приводу права затриманого нічого не говорити (с. 290-292). Так, слідчі у своїй практичній діяльності з розслідування кримінальних правопорушень орієнтовані переважно на те, щоб підозрюваний не скористався своїм правом зберігати мовчання (с. 291). Натомість адвокати акцентують на перешкодах з боку слідчих щодо реалізації затриманими свого права на мовчання, а також звертають увагу на схильності суду несхвально оцінювати відмову підозрюваного давати показання, а в низці випадків – розглядати таку позицію підозрюваного як обтяжуючу обставину, на протипагу випадкам, коли особа повністю визнає свою вину й розкаюється (с. 291-292).

Позитивно оцінюючи пропозицію доповнити ч. 5 ст. 208 КПК України положенням про необхідність відображення у протоколі затримання факту роз'яснення прав підозрюваного та процесуальних механізмів їх реалізації (с. 296), офіційний опонент вважає за необхідне зазначити, що уповноважені

службові особи до такої вимоги підійдуть формально – із значенням про це у протоколі, але без реального роз'яснення.

Заслужують уваги висновки та рекомендації Ж.В. Удовенко щодо строку розгляду суддею клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів (с. 308-310), відображення у такому клопотанні відомостей про особу, у володінні якої знаходяться чи можуть знаходитися речі та документи (с. 311).

Обґрунтованим і повним видається й проведене дисертанткою розмежування між тимчасовим доступом до речей і документів та такими негласними слідчими (розшуковими) діями як зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж і установами місцезнаходження радіоелектронного пристрою (с. 315-316).

На завершення третього розділу Ж.В. Удовенко сформулювала низку пропозицій, спрямованих на удосконалення кримінально-процесуального законодавства України. Такі пропозиції стосуються нерозголошення даних досудового розслідування (с. 324), зокрема відомостей про особисте і сімейне життя (с. 325). Дисертантка має рацію, що таємниця досудового розслідування не є професійною, адже обов'язок її нерозголошення не пов'язаний з конкретною професією, а охоплює всіх учасників кримінального провадження, які були попереджені про необхідність її збереження (с. 326).

В останньому, *четвертому розділі «Гарантії забезпечення таємниці особистого і сімейного життя на судових стадіях кримінального провадження»* акцентовано увагу на гарантіях забезпечення права особи на повагу до особистого і сімейного життя в процесі здійснення судового контролю, під час провадження в суді першої, апеляційної, касаційної інстанції, а також у процесі виконання судових рішень.

Керуючись ст. 27 КПК України, Ж.В. Удовенко виокремлює низку гарантій невтручання в особисте і сімейне життя у стадії судового розгляду (с. 365-366). На підставі цього пропонує поширити сферу дії цієї статті ще й на зміст щоденників, записників та іншу особисту документацію (с. 366).

Видається обґрунтованою й пропозиція відобразити у ч. 6 ст. 364 КПК України положення про обов'язок головуючого зупинити виступ учасника судових дебатів у випадку намагання розголосити дані особистого і сімейного життя (с. 374).

Утім потребує корекції твердження, що «порушення таємниці особистого і сімейного життя в кримінальному провадженні повинно мати вагомі підстави та чітко окреслені межі» (с. 381). Правильніше вести мову про обмеження, що може відбутися лише з підстав, за умов та в порядку визначеному кримінально-процесуальним законом.

Варто дослухатися до пропозиції доповнити ч. 7 ст. 27 КПК України положенням, що стосується забезпечення невторчання в особисте і сімейне життя (с. 381-382).

Офіційний опонент поділяє позицію здобувачки, що обставини, передбачені п. 1 ч. 2 ст. 459 КПК України, можуть бути встановлені не лише обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили, а за неможливості ухвалення вироку – повинні бути підтверджені матеріалами розслідування або судового провадження (с. 405).

Цікавою видається пропозиція доповнити ч. 2 ст. 65 КПК України, що містить перелік осіб, які не можуть бути допитані як свідки, новим п. 7¹ такого змісту: «слідчий, прокурор – про обставини кримінального провадження, які стали їм відомі у зв'язку з участю в цьому кримінальному провадженні, за винятком випадків кримінального провадження щодо прийняття суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, ухвали».

Тож предмет дослідження розкритий Ж.В. Удовенко загалом всебічно і повно, поданий у вигляді авторської наукової концепції, а цінність рукопису полягає у тому, що у ньому розглянута значна кількість проблем, пов'язаних із гарантіями забезпечення права особи на повагу до особистого і сімейного життя у кримінальному провадженні, та сформульовані науково-обґрунтовані й практично затребувані рекомендації щодо їх вирішення. Створене дисертанткою новітнє концептуальне вчення про гарантії забезпечення невторчання в особисте

і сімейне життя у кримінальному провадженні – це не лише вагомий результат, а й напрям для наступних наукових пошуків як у доктрині кримінального процесу, так і у інших галузях українського права. Мета дисертаційного дослідження досягнута, а виокремлені його завдання – виконані.

Автореферат за своїм змістом є ідентичним з основними положеннями дисертації. У ньому стисло відображена суть структурних елементів кваліфікаційної наукової праці.

Апробація результатів дисертації здійснена на належних якісному та кількісному рівнях. Вивчення публікацій та порівняння їх зі змістом дисертації дає можливість стверджувати про повноту викладу у монографіях, статтях і тезах результатів дослідження.

Текстових запозичень у дисертації без посилання на джерело, **інших елементів академічної недоброчесності у роботі не виявлено.**

Дисертація оформлена відповідно до встановлених нормативних вимог, написана грамотною українською мовою, характерною для наукових досліджень.

Позитивні риси дисертації Удовенко Жанни Володимирівни, зрозуміло, не виключають творчої дискусії або незгоди з окремими її положеннями. До них, на думку офіційного опонента, варто віднести такі.

1. Насамперед, варто зупинитися на структурі роботи. Незважаючи на те, що вона загалом побудована логічно правильно, залишається можливість для її удосконалення.

Перше. Положення, пропозиції, висновки, сформульовані у підрозділі 4.1. «Судовий контроль як гарантія забезпечення права на невторчання в особисте і сімейне життя», з позиції офіційного опонента, доречніше було подати у перших трьох підрозділах розділу 3. В означеному підрозділі також розглядається проблематика проведення слідчих (розшукових) дій, виконання негласних слідчих (розшукових) дій, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, пов'язаних з обмеженням права особи на невторчання в особисте і сімейне життя. Тому немає потреби викладати одну й ту ж тематику у різних

структурних підрозділах роботи. Понад те, судовий контроль у підрозділі 4.1. розглядається у вузькому значенні (як діяльність слідчого судді, що полягає у попередній чи наступній перевірці законності та обґрунтованості процесуальних рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування та прокурора з метою охорони та захисту конституційних прав, свобод і законних інтересів особи під час досудового провадження), що явно не охоплюється змістом судових стадій кримінального провадження.

Друге. Назва підрозділу 4.2. «Гарантії забезпечення невторчання в особисте і сімейне життя судом першої інстанції» викликає застереження. У такий спосіб не виправдано обмежується зміст цього структурного елемента дисертації лише повноваженнями суду першої інстанції. Утім гарантії, які розглядає дисертантка, проявляються не лише у повноваженнях суду, але й у кримінально-процесуальних нормах, що регламентують судове провадження, правах, обов'язках та юридичній відповідальності його учасників. Тому, на думку офіційного опонента, підрозділ 4.2. варто було назвати «Гарантії забезпечення невторчання в особисте і сімейне життя в суді першої інстанції».

Третє. На завершення розділу 4 здобувачка аналізує кримінально-процесуальну діяльність у стадії виконання судових рішень (с. 410-419). Це дало їй можливість виявити недоліки кримінально-процесуального регулювання і запропонувати шляхи його удосконалення. Утім виконання судових рішень не належить до проваджень з їхнього перегляду. Тому положення, що стосуються останньої стадії кримінального провадження у контексті забезпечення права на свободу і особисту недоторканність, доречно виокремити в окремому підрозділі розділу 4 роботи.

2. Здобувачка слушно стверджує, що право на невторчання в особисте та сімейне життя забезпечене правовими санкціями. Однак навряд чи можна вважати можливість подання позову про відшкодування шкоди внаслідок незаконних дій органів досудового розслідування або позову про відшкодування моральної шкоди за поширення недостовірної інформації чи інформації, що порочить честь, гідність, ділову репутацію правовими санкціями (с. 149).

Характерними ознаками санкцій є їх позиціонування як елемента норми права, переважне застосування уповноваженими державними органами і службовими особами, конкретизація в акті застосування права та у межах правовідношення. Подання такого позову є радше способом захисту порушеного права, спрямованого на його відновлення, про що, до слова, розважає дисертантка на с. 152 роботи.

3. Дискусійним є твердження про те, що огляд речей, виявлених за наслідками обшуку особи, слідчий має проводити не на місці їхнього виявлення, оскільки КПК України не містить такої норми зобов'язального характеру, а у своєму кабінеті (с. 232). Керуючись змістом ч. 5 ст. 236 КПК України особистий обшук відбувається у межах обшуку житла чи іншого володіння особи. Його об'єктом є особа, а предметом – речі та документи, що мають значення для кримінального провадження. Як об'єкт, так і предмет особистого обшуку мають безпосередній зв'язок із об'єктом та предметом основного обшуку. Тому дослідження вищезазначених речей і документів повинно відбуватися за місцем проведення обшуку житла чи іншого володіння особи. В іншому разі сторона захисту поставить під сумнів допустимість і достовірність одержаних доказів за результатами особистого обшуку.

4. На с. 272 дисертантка пропонує удосконалити редакцію ч. 1 ст. 263 КПК України, замінивши формулювання «можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження» на «та фіксації аудіальної інформації на фізичний носій з подальшим оглядом і прослуховуванням можна встановити фактичні дані про вчинення злочину, про його учасників, про місця приховування знарядь вчинення злочину, про місцезнаходження підозрюваного, оголошеного в розшук». Однак така пропозиція невиправдано звужує мету проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії. Відомо, що обставини, які мають значення для кримінального провадження, є предметом пізнання, який окрім обставин, що підлягають доказуванню, охоплює ще й допоміжні та проміжні факти. Іншими словами, обставини, які мають значення для кримінального провадження, містять наведені здобувачкою відомості.

Нова частина ст. 263 КПК України, сформульована Ж.В. Удовенко, призначена врегулювати одні з можливих випадків, за наявності яких здійснюється забезпечення безпеки учасників кримінального провадження. У зв'язку з цим авторка пропонує передбачити виняток із загального правила – проводити негласну слідчу (розшукову) дію за письмовою заявою особи або за її письмовою згодою (с. 272). З цим погодитися важко. Відповідно до п. «а» ч. 1 ст. 5, п. «а» ч. 2 ст. 6 та п. «в» ч. 1 ст. 7 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23 грудня 1993 р. заінтересовані особи звертаються із клопотанням про забезпечення безпеки, а конкретні заходи, зокрема негласні слідчі (розшукові) дії та методи їх застосування визначає орган, на якого покладено їх здійснення.

5. Потребує додаткової аргументації рекомендація створити новий орган – Дирекцію публічних переслідувань (с. 45, 358-360). Сформульовані дисертанткою повноваження такого органу (для прикладу, контроль за дотриманням прав людини, перевірка законності дій органів досудового розслідування, виправлення слідчих та прокурорських помилок, визначення допустимості доказів, ухвалення рішень у межах досудового розслідування) викликають чимало питань, адже вони дублюють повноваження прокурора, слідчого судді під час досудового розслідування. У пропонованих повноваженнях простежується суміщення таких кримінально-процесуальних функцій як кримінальне переслідування та судовий контроль, що неприпустимо. Окрім того, такі повноваження остаточно знівелюють і без того незначну самостійність і незалежність слідчого.

Не усі інститути англо-американського права можуть з такою ж ефективністю діяти на ґрунті вітчизняного кримінально-процесуального законодавства. Адже деякі з них за своєю природою не відповідають змішаній моделі кримінального процесу України. При імплементації положень зарубіжного кримінально-процесуального законодавства у національне законодавство необхідно брати до уваги низку чинників: вид державного правління, державного устрою та політичного режиму відповідної держави; вид

правової системи, до якої належить законодавство держави; модель кримінального судочинства цієї держави; історичні традиції державного будівництва; рівень економічного розвитку; ефективність законодавства, що регламентує діяльність органів досудового розслідування та суду, а також ефективність роботи самих цих органів; професіоналізм, досвід, порядність працівників органів правопорядку та суддів; менталітет і правосвідомість населення тощо.

У цьому контексті дивною є пропозиція «...для дієвого гарантування дотримання прав людини необхідно прийняти Закон України «Про захист презумпції невинуватості» й частину повноважень слідчого судді, пов'язаних з обмеженням прав і свобод людини, передати новоствореному органу, яким може бути Дирекція публічних переслідувань...» (с. 359-360). Наївно вважати, що з прийняттям цього законодавчого акту зменшиться кількість випадків порушення цього принципу. Засади кримінального провадження перебувають перед охороною і захистом усього арсеналу правових засобів, зокрема санкцій у кримінальному судочинстві. Однак проблема їх дотримання залишається. Одним із напрямів її розв'язання є підвищення рівня правосвідомості та правової культури суб'єктів кримінального провадження і населення загалом.

6. Викликає застереження пропозиція наділити суд повноваженням засекречувати матеріали кримінального провадження, що стосуються таємниці особистого і сімейного життя (с. 382). Це виходить за межі функцій, що реалізує суд у кримінальному провадженні. Крім того, сам механізм запровадження режиму секретності має адміністративно-правову, а не кримінально-процесуальну природу, тобто знаходиться за межами кримінального провадження. До того ж, у дисертації відсутня й модель порядку такого засекречування.

7. Не видається переконливою пропозиція, яка стосується вимог до матеріалів, що додають до апеляційної та касаційної скарги – їх зміст не повинен порушувати права, свободи та законні інтереси інших учасників судового провадження (с. 392, 395). Таке формулювання є надто абстрактним,

неконкретним та оцінним, а тому не відповідає усім вимогам правотворчої техніки. Правові норми повинні містити чітко виражені правила поведінки, здатні однозначно регулювати визначену сферу суспільних відносин. Зазвичай до апеляційної та касаційної скарги додають копію судового рішення, що оскаржують, примірники скарги у кількості учасників судового провадження, інтересів яких стосується оскаржене судове рішення, копію свідцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, копію договору про надання правової допомоги. Важко уявити собі ситуацію, щоб такі документи порушували права, свободи та законні інтереси інших учасників судового провадження.

Звичайно, можна дискутувати з дисертанткою і щодо деяких інших положень її наукового продукту, але навряд чи буде правильно вважати, що саме вони мають бути в основі загальної оцінки цієї праці. Радше навпаки, і ці положення також піднімають та загострюють градус полеміки, який завжди характеризує ґрунтовне наукове дослідження.

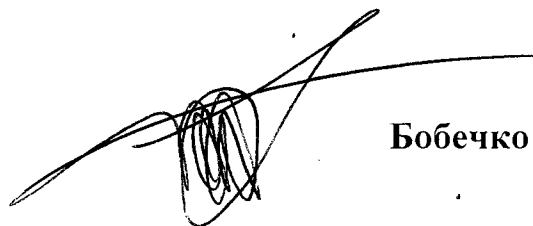
Висловлені офіційним опонентом зауваження носять дискусійний характер, хоча й потребують додаткової аргументації авторки та, зрозуміло, не можуть вплинути на загальну позитивну оцінку дисертації і, як на нас, складуть підґрунтя для наукової дискусії під час захисту здобувачкою свого дослідження. Було б дивним очікування у такому фундаментальному для кримінально-процесуальної доктрини дослідженні наявності лише безспірних наукових положень, висновків та їх обґрунтування. Визначальним для оцінки цієї наукової розвідки є те, що переважна більшість з них сприймаються науковою правовою спільнотою, правозастосувачами у сфері кримінального провадження та розглядаються правотворцем як основа для побудови нових і удосконалення чинних норм права.

Висновок: дисертація Удовенко Жанни Володимирівни «Гарантії забезпечення права особи на невтручання в її особисте і сімейне життя у кримінальному провадженні України», подана на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук (спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність), є

самостійним, цілісним і завершеним монографічним дослідженням актуальної для юридичної, особливо кримінально-процесуальної, науки, правотворчої та правозастосовної практики проблеми. У своїй сукупності результати дослідження дають підставу кваліфікувати їх як вагомий внесок у розвиток гарантій забезпечення права особи на невторгання в її особисте і сімейне життя у кримінальному провадженні. Використання таких результатів здатне істотно підвищити ефективність виконання завдань кримінального провадження. Дисертація відповідає вимогам пп. 9, 10, 12, 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 зі змінами, а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук.

Офіційний опонент:

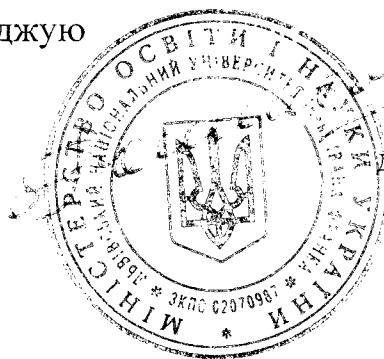
**професор кафедри кримінального
процесу та криміналістики
Львівського національного
університету імені Івана Франка,
доктор юридичних наук, доцент**

Бобечко Н.Р.

Підпис Бобечка Н.Р. підтверджую

Вчений секретар

доц. Грабовецька О.С.